

AZ IRÁNYELVEK ÉS A NEVELÉSTUDOMÁNY FELADATAI¹

Nagy Sándor

Ebben a körben a közelmúltban már több ízben is foglalkoztunk — közvetlenül vagy közvetve — az iskolareform kérdéseivel. Legutóbbi üléseink egyikén is a reform helyes megvalósításával szorosan érintkező kérdést, a túlterhelés kérdését tűztük megbeszélésünk napirendjére. A múlt év végén pedig — egy tanulmány vitájának kapcsán — elsődlegesen már azokat a feladatokat igyekeztünk felmérni, melyek a neveléstudományra a köznevelés mostani különleges fejlődési periódusában várnak.

Ez alkalommal az Irányelvek-ben foglaltakhoz szükséges hozzászólnunk, az Irányelvek-ben megszövegezett kérdésekkel kapcsolatban állást foglalunk.

Az Irányelvek-ben — amint ez közismert — a párt és a kormány által jóváhagyott főbb szempontok kapnak helyet, azok a szempontok, melyek nevelésügyünk soron következő fejlődését, alakulását a legáltalánosabban szabályozzák.

Anélkül, hogy a neveléstudomány feladataival kapcsolatban egyes részletkérdésekbe belemennék s így a sorra kerülő referátumoknak elébevágnék, engedjék meg, hogy *néhány általános előzetes megjegyzést* tegyek.

Amikor az Irányelvek publikálására sor került, már az első idevonatkozó állásfoglalások általában pozitívek, helyeslőek voltak. Ugyanakkor olyan jellegű megjegyzések is elhangzottak, melyek az Irányelvek-vel kapcsolatban arra utáltak, hogy az átalakulás közoktatáspolitikai és pedagógiai kérdései ebben a dokumentumban meglehetősen tömören, rövidre fogottan kaptak helyet. Ezzel kapcsolatban egy-két fontos körülményre nem árt gondolnunk.

a) Az egyik ilyen körülmény az, hogy e dokumentum az iskolareform realizálásának, a szocialista iskolaügyünk továbbfejlesztését megvalósító fejlődési periódusnak legáltalánosabb kultúrpolitikai vonatkozásait tartalmazhatja csupán; e nagy átalakulás speciálisan pedagógiai vonatkozásainak részletezése nem ennek a dokumentumnak, hanem a neveléstudományi kutatásnak a feladata.

b) Ugyanakkor hiba lenne arra a körülményre is nem hivatkozni, hogy az Irányelvek megjelenése — a szüksézsavúság ellenére — egy fontos szakaszt nyit meg köznevelésünk fejlődésében. Valamennyiünk előtt ismeretes, hogy az 1950-es évek első felében a megoldandó köznevelési problémák — legalábbis

¹Az MTA Pedagógiai Bizottsága 1960. december 12-én megvitatta az *Irányelvek oktatási rendszerünk továbbfejlesztésére* című dokumentumot. A vita anyagát a tárgy nagy jelentőségére való tekintettel a Magyar Pedagógiai szerkesztősége kiemelte a vita-rovatból és előretette.

az esetek egy részében — nem a köznevelési rendszer egészében kerültek megvizsgálásra. Hogy ez így alakult, abban természetesen jelentős része van az akkori minisztériumi gyakorlatnak, mely lehetővé tette, hogy a különböző iskolafokok fejlesztésének kérdései egymástól szinte függetlenül kerültek megoldásra. Nyilvánvaló azonban, hogy ebből a helyzetből bizonyos hiányosságok már eleve adódtak.

Most egészen másról van szó. Köznevelésünk korábbi történetében ugyan előfordult már — többek között a Ratio Educationis korában, a Tanácsköztársaság idejében és a felszabadulás utáni közvetlen esztendőkből — hogy a köznevelés egészét érintő reformok kerültek szóba, de most első ízben történik meg az, hogy a szocializmus építésének eredményeire és jövő perspektíváira épülő olyan átalakulást hajtunk végre, mely végleges elszakadást jelent az iskolai nevelés-oktatás munkájában a „rég iskola” ama jellegzetességeitől, melyek a szocializmus építésének mai szakaszában már végképpen a múltat idézik. Ez a nagy átalakulás az iskolának az élethez való közelebb kerülését igényli és írja elő parancsolóan az általános iskolától az egyetemi nevelésig bezáróan, az egész közoktatási rendszerben.

Nézetem szerint mindenképp ez a körülmény adja meg az Irányelvek nagy jelentőségét.

Szükséges továbbá arra is utalni — s erről már korábban is szó esett — hogy az Irányelveknek szükségképpen csak a legáltalánosabb szempontokat lehet tartalmazniuk; a részletek kimunkálása ugyanis csak tantervi, metodikai, valamint egyéb koncepciók gyakorlati kipróbálása nyomán realizálódhat. Ebben az értelemben bizonyos kérdéseknek szükségképpen csak érintőlegesen lehet szerepelniük az Irányelvek szövegében.

Az elmondottak előrebocsátása után az Irányelvek néhány általános kérdéséhez szeretnék megjegyzéseket fűzni.

Az Irányelveknek mindjárt a bevezető részéből három olyan alapvető szempont emelkedik ki, melyek meghatározó jellegűek iskolaügyünk fejlesztésének egészére nézve: 1. az oktatás anyagának korszerűsítése, 2. az iskolának az élethez való közelebb hozása (az oktatás és termelő munka összekapcsolása), 3. az ifjúság kommunista szellemben történő nevelése.

Van olyan tapasztalat — s erre korábban már utaltunk —, hogy egyes esetekben a három közül a másodikat jelölik meg olyannak, mint ami leginkább cél-jellegű. Ezen a helyen ismételn szeretnék utalni arra, hogy — kifejezetten neveléstudományi oldalról tekintve — ezt az álláspontot nem lehet helyesnek tekinteni. A három szempont közül a harmadik helyen említett a cél-jellegű, az első és második pedig eszköz-jellegű, melyek nélkül lehetetlen a nevelés helyzetét előbbre vinni, illetve a szocialista fejlődés és a jelenlegi nevelés erkölcsi-világnézeti eredményei közötti nem-teljes megfelelést feloldani. A tananyag korszerűsítése ugyanúgy csak ebben az összefüggésben leli megmagyarázatát, mint középiskolai fokon az oktatás és termelő munka összekapcsolására való törekvés, illetve — a közoktatási rendszer egészében — az élethez való közelítés. Ha ezeket nem ebben a *nevelésközpontú szemléletben* tekintjük, akkor bizonyos egyoldalúságok nehezen lesznek kiküszöbölhetők az elvek megvalósulásából.

Csupán egy példát szeretnék erre felhozni. Sokszor emlegettük már, hogy a társadalom fejlődése, a termelés előrehaladása, a korszerű technológiák egyre szélesebbkörű bevezetése stb. új követelményeket támaszt a dolgozó emberrel szemben. Nemrégén egy neves szovjet tudós, SAPOVALENKO, éppen itt az:

Akadémián beszélt erről, valamint arról a kérdésről, hogy új hivatások születnek, s ezek új igényeket támasztanak az egyes iskolákkal, a tantervekkel szemben.

Mindez valóban így van. Ezért értékesek azok a vizsgálatok, melyek évek óta folynak a társadalmi igények felmérésének területén.

Nem felesleges azonban talán arra utalni, hogy a termelési igények esetleges egyoldalú hatása, a termelési igénynek mint egy-tényezős tantervkészítési szempontnak az eluralkodása — sajátosan paradox helyzetet teremthetne. Tíz-tizenötévi perspektívában ugyanis — és legalább ilyen perspektívában kellene a tanterveknek készülniük, mivel akkor lépnek majd a termelésbe azok a fiatalok, akiket a most készülő tantervek szellemében nevelünk — úgy alakul a helyzet, hogy a dolgozó embernek a jelenleginél több és más jellegű ismeretekkel kell rendelkeznie; ugyanakkor úgy tűnik, mintha a készségek jelentősége bizonyos mértékben ebben a távlatban csökkenne, mivel a termelés sok területén ezeknél fontosabbnak tűnnek azok az ismeretek, melyek a korszerű automata-gépek működésének megértését biztosítják. Másrészt valamennyien ismerjük, hogy az ember személyiségének kialakítása szempontjából mennyire nem elégséges csupán a megismerés-jellegű tevékenység, milyen nagy szükség van a tevékenységek olyan differenciált rendszerére, melyben a személyiség sokoldalúan kifejlődhet. Ez az oldal a valódi cselekvések széles körét jelöli meg közeli perspektívaként, a modern termelés pedig a korszerű természettudományos-technikai ismereteket közeli és távolabbi perspektívaként. — Itt tehát egy — legalább látszólagosan paradoxnak tűnő — nem jelentéktelen történelmi probléma vár megoldásra, s ez a neveléstudomány fontos feladata. Úgy gondolom, ez a probléma már magában véve is elegendőképpen mutatja, mennyire lényeges a reform kérdéseinek az imént említett nevelésközpontú szemlélete, s milyen komoly fogyatékoságok származhatnak abból, ha a célt összetévesztenénk az eszközökkel.

A neveléstudománynak nem kis feladata adódik továbbá — részben az előbb említett összefüggés folyamánként is — a munka különböző általános-pedagógiai kérdéseinek tisztázása területén. Ha ugyanis valóban úgy van, hogy az általános és politechnikai képzés az alapja a szakmainak s ugyanakkor — bizonyos körülmények között — a szakmai integráns részévé válhat egy helyesen felfogott politechnikai képzésnek, akkor egyrészt ennek tantervi és gyakorlati-nevelési konzekvenciáit jórészt még ezután kell levonni; másrészt az ez irányban több oldalról is fenyegető félreértéseket a pedagógiai köztudatban el kell oszlatni. Az Irányelvek szövegében — középiskolai vonatkozásban — eredetileg a politechnikai képzés kiemelt feladatként nem szerepelt. Most — helyesen — szerepel, azonban az összefüggések távolról sem mindenütt eléggé világosak, amint ezt az Irányelvek helyenkénti interpretálása és a helyenkénti gyakorlat mutatja.

Ezeket a feladatokat már az eddigiekben is regisztráltuk, s e feladatok — remélhetőleg idejében megfelelő eredményeket hozó — kimunkálása folyamatban van.

Jelentkezik azonban olyan feladatesoport is, mely merőben új munkát igényel tőlünk, s melynek egyelőre az intézményes helye sincs meghatározva, s ez a felsőfokú pedagógia problematikája. Amikor a közelmúltban a neveléstudomány perspektivikus tervén dolgoztunk, illetve a tervtanulmányt készítettük, akkor ennek a feladatesoportnak még mostohább gondozást tudtunk biztosítani, mint az általános-pedagógiai kutatásoknak. Ez a helyzet ismét csak

annak szükségességét mutatja, hogy az idevonatkozó kutatás hivatalos megfontolásának mellőzhetetlenségét illetékes szerveknek figyelmébe ajánljuk, mert egyébként az Irányelvek ez irányú feladatkitűzései írott malasztként fognak a jövőre hagyományozódni.

Az elmondottakban csak néhány gondolatot említettem. Nem szeretnék a részletezőbb referátumoknak elébe állni, s csak egy-két általános feladatra, illetve összefüggésre kívántam bevezetesképpen rámutatni.

Talán nem fölösleges még arra utalni — ez egyébként, azt gondolom, valamennyiünk meggyőződése —, hogy a jelenlegi időszakban a neveléstudomány felelőssége és lehetősége egyaránt különleges. Felelőssége messze túlhaladja jelenlegi lehetőségeinek határait, ezért rendkívül fontos e lehetőségek lényeges kiterjesztésének érdekében ismételt lépéseket tenni, mert ezek a lépések szervesen összefüggnek az Irányelvek pedagógiai vetületének kidolgozásával. A lehetőségek kiterjesztésére való törekvés ebben az összefüggésben távolról sem szubjektív tényező, hanem a reform helyes megvalósulásának objektív feltétele.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében a vitát megnyitom.

Szarka József :

A *nevelélméleti kutatásokkal* kapcsolatban kívánok néhány gondolatot felvetni.

A szocialista iskola arculatának egyik alapvető vonását úgy szoktuk megfogalmazni, hogy annak egyoldalú *tanuló* iskola helyett *nevelő* iskolává kell válnia. Különböző dokumentumokban, tanulmányokban már kifejtettük vagy legalábbis érintettük, hogy milyen feltételei, milyen követelményei vannak az iskola valóságos nevelő iskolává válásának. Ezeket a gondolatokat nem kívánom elismételni, s nem kívánom ismertetni a távlati kutatási terv nevelélméleti témáit, illetve azok indokolását sem.

Nevelési vonatkozásban iskoláinknak két *alapvető feladatot* kell az elkövetkező években megoldaniuk (megadott szemszögből tekintve ezeket a feladatokat). Egyfelől meg kell valósítaniuk a szocialista nevelés — mondjuk így — *hagyományos* feladatait. Ezeket a teendőket abból kiindulva jellemezhetnénk, hogy a szocialista pedagógia alapjaiban kidolgozta a nevelés feladatait, tartalmát, módszereit, mégis meglehetősen nagy különbség mutatkozik a hozzáférhető ismeretek és a megvalósítás, a pedagógiai elmélet és a gyakorlat színvonala között. A másik fontos teendő: megvalósítani azokat az *új feladatokat*, eleget tenni azoknak az új követelményeknek, melyeket a társadalmi fejlődés adott szakasza, mint aktuális feladatokat tűz eléink. Ezek a feladatok — ha elvileg nem is jelentenek újat, de gyakorlati szempontból, *tömeges méretekben* csak most kerültek napirendre a szocialista országokban — az oktatás és a termelőmunka összekapcsolásával, de azt is mondhatnánk, hogy a termelőmunka és a nevelés összekapcsolásával vannak összefüggésben.

Ezt kell tenniük tehát az iskoláknak. Mit kell tennie a neveléstudománynak, közelebből a nevelélméletnek? Abból a megállapításból, hogy a szocialista nevelélmélet alapjai kidolgozottak, helytelen lenne azt a következtetést levonni, hogy tulajdonképpen nincs is további tennivaló. Az alapok kidolgozottsága 1. nem jelenti a részletek feltétlen kidolgozottságát, 2. s főképpen nem jelenti a konkrét körülményekből adódó specifikumok adottságát. Ebben és amabban a vonatkozásban bőven akad tennivaló.